

Sociální věda česky?

Social Science in Czech?

ONDŘEJ CÍSAŘ Charles University, Prague, Czech Republic

E-MAIL ondrej.cisar@fsv.cuni.cz

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8106-3171>

DOI <https://doi.org/10.32422/mv-cjir.501>

Má smysl publikovat odborné články v českém jazyce? V následujícím textu se (nejen) na základě zkušenosti šéfredaktora tří v češtině publikovaných odborných časopisů (*Politologický časopis*: 2003–2006, *Mezinárodní vztahy* [dále MV]: 2007–2008, *Sociologický časopis*: 2009–dosud) pokusím shrnout, jaké jsou argumenty ve prospěch publikování v češtině. V současných podmínkách se ale jedná o obtížný úkol jak z hlediska takové argumentace, tak z hlediska samotného publikování českých článků.

V dnešním systému hodnocení vědy jsou mezinárodní excelentní publikace (definované poněkud mechanicky jako publikace v prvních dvou kvartilech v databázích WoS a Scopus) v zásadě tím jediným, co se podstatným způsobem promítá do vědeckého hodnocení jak jednotlivců, tak celých institucí; pro diskusi jeho nastavení zde není místo, k tématu (VIZ NAPŘ. POTŮČEK 2022). Excelentní hodnocení není možné bez těchto publikací vůbec získat. Je proto přirozené, že se výzkumníci a výzkumnice snaží právě o tento typ publikací a do česky publikovaných časopisů se tak ty rukopisy, které jejich autoři a autorky pokládají za kvalitní, téměř nedostávají.

České časopisy zápasí s omezenou nabídkou vhodných textů. Má jejich další existence ještě vůbec nějaké opodstatnění? V řadě časopisů přijali pochopitelné rozhodnutí, že nikoliv. To se týká i MV, jež tak chtějí vyjít vstříc požadavkům akademické excelence, o níž hodlají dále usilovat. Vedle dosažení excelence hrají nebo by měly akademické publikace hrát i další role, v nichž jim dostupnost v národním jazyce může jen pomoci a nedostupnost naopak schopnost tyto role hrát ztížit. I když je jasné, že jen sama přístupnost v češtině naplnění těchto rolí zaručit nemůže. Na následujících řádcích odliším tři takové role mimo excelenci – vzdělávací (1), integrační (2) a kritickou (3).

VZDĚLÁVACÍ ROLE

Obvyklým argumentem ve prospěch publikace v češtině je podpora domácí vědecké kultury, jazyka a české terminologie. To neplatí z hlediska samotného výzkumného procesu, který je dnes realizován, a to nejen v publikační fázi, téměř jen v angličtině. Projektové žádosti jsou připravovány v angličtině, týmy spolupracují nebo zaměstnávají kolegy a kolegyně ze zahraničí a komunikují také anglicky. Smysl tento argument dává asi více z hlediska výuky studentů a rekrutace mladších kolegů a kolegyně pro nejen

sociálně-vědné disciplíny. I když existují výjimky, zahlcení bakalářských studentů rozsáhlou četbou v angličtině hned na začátku studia spíše než motivaci přináší pro většinu z nich odstrašující efekt. Martina Varkočková (2022) ve svém příspěvku pro toto sympozium zdůrazňuje právě vzdělávací funkci a předkládá pro ni přesvědčivé argumenty ve vztahu k MV. Podle Varkočkové využití českých zdrojů pomáhá nejen socializaci do disciplíny, ale přispívá také osvojení analytických postupů a prezentačních dovedností nutných pro přípravu závěrečných kvalifikačních prací.

Pokud česky přístupné texty neexistují, přispívá to k odtržení excelentní, v angličtině dostupné vědy a vzdělávacích programů na nižších stupních studia odehrávajících se převážně v národním jazyce a nemajících z hlediska studijních materiálů na čem stavět. To nejen snižuje kvalitu těchto programů, ale dále přispívá k potenciálnímu rozdělování společnosti (k tomu více dále). Že se tato diskuse netýká jen společenských, ale i přírodních věd, dokládá např. nedávný úvodník časopisu *Chemické listy*, podle něhož by přední odborníci ve STEM oborech měli publikovat také česky, protože pokud „*se tak nebude dít, zejména úroveň vzdělávání[...] na středních školách a na bakalářské úrovni ustrne a nebude se vyvíjet stejnou dynamikou jako samy dotčené obory*“ (DRAŠAR 2022: 202). Vedle tohoto často uváděného argumentu existují ještě nejméně dva, které se tolik nevyužívají.

INTEGRAČNÍ ROLE

Významné argumenty pro české publikace přináší veřejná či politická sféra, k níž výsledky sociálně-vědného výzkumu nutně také mluví. Nebo by měly – společenská relevance by ani podle těch nejvíce mainstreamových učebnic metodologie neměla být jen jakýmsi přívěskem, až tou třetí funkcí výzkumu vzadu, ale integrálním kritériem hned při formulaci výzkumných cílů (NAPŘ. KING ET AL. 1994).

Na obecné úrovni společenskou relevanci vědeckého výzkumu uznávají nejen jeho aktéři, ale také současní hodnotitelé. V konkrétních krocích a váze jednotlivých kritérií se to ale tolik neprojevuje. Vědecká excelence ve formě mezinárodně uplatnitelných publikací válcuje vše ostatní.

Na jedné straně procházejí současné společnosti podstatnými procesy globalizace, které transformují ekonomiku, politiku i kulturu kdysi

národně definovaných společností. Internacionalizace vědeckého výzkumu a uplatňování jeho výsledků v mezinárodním rámci je jedním z projevů globalizace přinášející řadu pozitivních podnětů ve smyslu otevřenosti, nových výzkumných příležitostí a tlaku na mezinárodní konkurenceschopnost domácích vědeckých institucí. Na druhé straně hrozí tím, že zbaví vědecké výsledky vazby na to, co se v těchto společnostech právě děje. Jádrem politického procesu a veřejné deliberace jsou stále pevně napojeny na národní politické instituce a jejich jazyk. Tak např. podle Willa Kymlicky (2002) tvoří politická komunikace v místním jazyce páteř moderní demokratické politiky, s níž přichází do styku také mluvčí vědeckého výzkumu a institucí.

Globalizace tak přispívá k internacionalizaci výzkumu ve výzkumných ústavech i výuky na vysokých školách. Neznamená to ale, že by občané různých zemí hovořících různými jazyky začali požadovat změnu ohniska politické činnosti na jim neznámou – mezinárodní – úroveň, která by je zbavila možnosti jejich rodného jazyka používat. Dokonce ani v rámci sjednocené Evropy se nezdá, že by Češi chtěli začít přímo komunikovat např. s Francouzi. V jakém jazyce, ptal se již před mnoha lety Kymlicka a jiní kritici návrhů na další transnacionalizaci demokratické politiky v rámci EU, pro diskusi (VIZ BARŠA – ČÍSAR 2008). Platí to stále dokonce i pro vzdělané elity, kulturní a jazykové překážky identifikují např. i ti jednotlivci, kteří dnes organizují celoevropská politická hnutí (ČÍSAR – WEISSKIRCHER 2021). Ani události posledních let tak ohnisko demokratické politiky – na rozdíl od vědeckého výzkumu – nezměnily, zůstává spojeno s domácími institucemi a národním jazykem.

Výsledkem je to, že v současných podmínkách se těžiště vědeckého výzkumu a demokratické politiky rozcházejí. Postupující internacionalizace výzkumu a důraz jen na mezinárodní publikace hrozí dalším prohloubením tohoto již existujícího odpojení expertizy od společnosti, kde je produkována, často s využitím prostředků, které generují domácí veřejné rozpočty. Excelentní výsledky výzkumu jsou publikovány v zahraničních časopisech, k nimž nemá většina mluvčích veřejné sféry přístup, o jejich existenci zpravidla nemá ani žádné povědomí. Jazykový aspekt se zde samozřejmě spojuje s aspekty dalšími – obtížně přístupným formátem vědeckých statí a jejich omezenou dostupností. I zde ale existují rozdíly mezi zahraničními časopisy a domácí produkcí. Zatímco např. z větší části česky

publikovaný *Sociologický časopis* nabízí svůj obsah bez jakýchkoli restrikcí na svém webu, otevřený přístup většina zahraničních časopisů poskytuje jen u těch článků, jejichž autoři zaplatí vysoké poplatky.

Již před desetiletími ve své dnes již klasické diagnóze modernity identifikoval J. Habermas (1981) jako jednu z jejích patologií odtržení expertní kultury od každodennosti, což podle něj naši společnost zbavuje schopnosti sebereflexe a kritického využití expertních znalostí. Habermas se snaží nesklouznout k mechanické obhajobě nadřazenosti vědeckého vědění nad každodenní zkušeností a demokratickou diskusí a řešení vidí v kreativním osvojování si vědeckých výsledků z hlediska každodennosti, tj. určitý typ reflexivní osvěty. Možná kritičtěji, ale obdobně se dnes pod označením koprodukcce znalostí k podobnému demokratickému osvojování expertizy vztahují studia vědy a technologií, jimž jde o hledání demokratické alternativy jak k nekritickému přijímání expertizy jako nezpochybnitelného dogmatu, tak k jejímu odmítání především ze strany současné radikální pravice spoléhající na „alternativní fakta“ (NAPŘ. JASANOFF – SIMMET 2017).

Cílem je zde demokratizace expertizy v otevřené a inkluzivní debatě, do níž vstupuje nejen potenciálně od společnosti odpoutaná vědecká elita, ale také ti, kterých se vědecké výsledky dotýkají, aktéři každodenního života (NAPŘ. NOWOTNY 2003). Jedině tak mohou vědecké výsledky přispět nikoli k odcizení částí společnosti, které v nich vidí jen projev elitářské arogance umlčující jejich specifickou zkušenost, ale k větší integraci dnes od sebe driftujících sociálních skupin, pro Česko (VIZ NAPŘ. BUCHTIK ET AL. 2021). Taková integrace, jež ve veřejné diskusi zahrne rozličné expertní i laické vhledy, nemůže probíhat v jiném než národním jazyce, vědecká angličtina není jazykem společenské integrace, ale faktorem, který společnost potenciálně rozděluje na základě rozdílné vzdělanosti a jazykové kompetence jejich příslušníků a příslušnic. I když ani vědecká čeština společenský spojovník automaticky neposkytuje, její dostupnost je mnohem větší než u publikací v zahraničních periodikách. Ze zkušenosti své i svých kolegů a kolegyň si můžu vybavit zájem ze strany novinářů nebo státní správy u řady česky publikovaných vědeckých statí.

Na to lze namítnout to, že i v rámci současného systému hodnocení výzkumu existuje dimenze společenské relevance neboli uznaná a podporovaná tzv. třetí role univerzit a výzkumných ústavů. Jedná se ve skutečnosti

ale o dvě různé činnosti, vědeckou a osvětovou či veřejnou, jež charakterizují různé logiky práce a různé pracovní kapacity. Vědecká excelence se do společenské relevance automaticky nepřekládá, jak jsme napsali již dříve s Terezou Stöckelovou (2014: 642): „*Pokud je třeba klást, lov vědeckých bodů před všechno ostatní, na kultivaci veřejných argumentů nezbyvá tolik sil.*“ Mít společenskou relevanci od vědeckých týmů vyžaduje kultivaci jiných kompetencí než výzkumných a hledání dodatečných zdrojů, aby úspěšná veřejná komunikace vědeckých výsledků mohla vůbec probíhat.

V našem systému se navíc do značné míry jedná o dilema buď – anebo: Podle výzkumu dnes mediálně exponovaných expertů téměř všichni z nich věnují svůj pracovní čas budování svých vztahů s médii a ze dvou možných světů – vědeckého a veřejného – zvolili jasně ten druhý (MCCANN 2021). Stačí se podívat do vědeckých databází, aby bylo jasné, že se to zřídka děje v přímé vazbě na jejich vědeckou práci. Taková vazba u nich neexistuje prostě proto, že nedělají téměř žádný výzkum – a už vůbec ne špičkový, tráví svůj čas v médiích a v komunikaci s nimi. Jsou uzavřeni do světa médií a vazbu na výzkum zprostředkovat nemohou.

V takovém systému by už jen sama přístupnost vědeckých výsledků v národním jazyce umožnila novinářům, státní správě a dalším mluvčím ve veřejné sféře, kteří přirozeně nemají čas a jiné prostředky, aby sledovali disciplinární diskuse v mezinárodních časopisech, aby se k těmto diskusím jednodušeji dostali. Díky tomu by tak mohli pomoci koprodukcii expertizy relevantní pro českou společnost a její jednotlivé společenské skupiny.

KRITICKÁ ROLE

Vědu a její výsledky dnes posuzujeme převážně podle toho, jak se promítá do osobní nebo společenské konkurenceschopnosti. Na osobní úrovni tak jde o schopnost publikovat v excelentních časopisech a pokud možno přispívat k aplikovatelným výsledkům, které povedou k ekonomicky využitelným inovacím. Na společenské úrovni se tyto inovace mají složit do vzorce, jenž poskytne vzdělanostní základnu mezinárodně konkurenceschopné ekonomice. V „poslední instanci“ tak jde o ekonomický kapitál. V tomto pojetí věda a její výsledky mají být podřízeny jednotlicímu principu ekonomické efektivity.

Otázkou je, jestli je takto jednorozměrné pojetí pro pluralitní demokratickou společnost dostatečně široké. Řada společenských vědců na ni odpovídá záporně, společenské vědy vedle excelentního výzkumu mají také poskytovat nástroje pro identifikaci mocenských asymetrií a s nimi spojených nespravedlností. Tak např. pro Pierra Bourdieu je existence sociologie jako autonomní disciplíny, jejíž logika není diktována jediným principem ekonomické výkonnosti, pojistkou toho, že ve společnosti nepřevládne jednostranné chápání vzdělání a vědění jen jako nástrojů ovládnutí či dosahování bezprostředního prospěchu. Je zřejmé, že ve studiu mezinárodních vztahů se nejspíš nebude nikdy jednat o hlavní proud vědeckého výzkumu, ale i kritická analýza v jejich rámci má svoje významné místo. Kritické paradigma vedle vysvětlujícího a interpretativního považujeme za jedno ze tří paradigmat současných společenských věd, což se týká také disciplíny mezinárodních vztahů (MCNABB 2004). V jiných subdisciplínách společenských věd se tato pozice může kultivovat i ve vazbě na společenská hnutí, jimž jde o hledání alternativ k dnešnímu ideologickému mainstreamu, pro diskusi (VIZ NAPŘ. ČÍSAŘ 2016).

Bourdieu se svým pojetím sociologie jako „veřejně prospěšné činnosti“ dotýká otázky disciplinární autonomie a společně s jinými podobnými příspěvky tematizuje již dlouho diskutovanou, v našich podmínkách ne více než diskutovanou, koncepci „veřejné sociologie“ (BURAWOY 2005). Řečeno jinak, autonomně fungující a veřejně relevantní sociologie napomáhá existenci mnohosti pohledů – společenskému pluralismu –, jenž zase přispívá k odkrývání společenských problémů i zneužívání moci, které za nimi často stojí: společenská věda tak „*může být jednou z kritických protimocenských sil, schopných účinně se postavit proti mocnostem, které se stále častěji opírají o skutečnou nebo domnělou vědu, aby udržovaly nebo legitimizovaly svou nadvládu*“ (BOURDIEU 2013: 147). Jinde Bourdieu takto pojatou sociologii popisuje jako „bojové umění“, jež nám má pomoci identifikovat skryté zájmy ve zdánlivě neutrálních výpovědích mocných politických hráčů (CARLES 2001).

ZÁVĚR

Dnes stojíme před problémy, ať už se jedná o globální epidemie, nebo rizika plynoucí z klimatických změn, které nelze vyřešit na základě nějaké jednorozměrné logiky. Jednorozměrná logika ekonomické výkonnosti je spíše

to, co za těmito riziky ve skutečnosti stojí jako jejich příčina (BECK 2007). Jak jsme se v českém prostředí před nedávnem snažili argumentovat společně s Hanou Kubátovou (2020), tři výše uvedené role společenských věd jsou v tomto kontextu složitých či dokonce „zlomyslných problémů“ (GRUNDMANN 2016, VIZ TAKÉ SHAH 2020) klíčové. Současnost před nás staví „komplexní otázky, jejichž řešení budou dlouhodobá a vždy neúplná, nejistá a dočasná[...]. Globální problémy vyžadují inkorporaci nejistoty, vyjednávání a vysvětlování do rámce jejich řešení. Ta musejí být pragmatická, postupná a srozumitelně vyložená“ (CÍSAŘ – KUBÁTOVÁ 2020).

Bez možnosti komunikovat tato řešení v jazyce společností, jichž se týkají, je jen obtížně představitelné, že jimi budou kdy přijata jako legitimní nebo jen srozumitelná. To je na pozadí mizející infrastruktury české vědecké diskuse pesimistický závěr. Tento závěr nás ale přinejmenším přibližuje pochopení toho, jakým způsobem se na úkor pragmatického osvojování vědy uprazdňuje ve jménu vědecké excelence veřejný prostor mluvčím, kteří namísto pochopitelné expertizy veřejnosti předkládají zcela něco jiného – často pseudo-mystické konstrukce nemající s výzkumem nic společného. Z hlediska témat mezinárodních vztahů pak tito mluvčí často vyprávějí intenzivně symbolicky rámované příběhy o ohrožení národní suverenity či identity národa. Bez kriticky uvažujících vědců, kteří jsou zároveň praktiky výzkumné práce i aktivními účastníky v české veřejné diskusi, mají tyto osoby do budoucna dveře zase o něco více otevřené. Česky publikované časopisy se totiž mohou nejméně snažit nabízet veřejnosti na výzkumu založené a zároveň srozumitelné výsledky společenských vědních analýz, jako např. série dvou letošních monotematických čísel *Sociologického časopisu* (č. 4 a 5/2022) ke společenským konsekvencím pandemie COVID-19 a s ní spojených opatření.

ZDROJE

- B Barša, Pavel – Čisář, Ondřej (2008): *Anarchie a řád ve světové politice: Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Beck, Ulrich (2007): *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Praha: SLON.
- Bourdieu, Pierre (2013): Chvála sociologie. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 49, No. 1, s. 141–148.
- Buchtík, Martin – Eichler, Patrik – Kopečný, Ondřej – Smejkalová, Kateřina – Uhravá, Jitka (2021): *Jedna společnost – různé světy* [online], <<https://library.fes.de/pdffiles/bueros/prag/18056.pdf>>.
- Burawoy, Michael (2005): For Public Sociology. *American Sociological Review*, Vol. 70, No. 4, s. 4–28. <<https://doi.org/10.1177/000312240507000102>>.
- C Carles, Pierre (2001): *La sociologie est un sport de combat*. CP Productions and VF Films.
- Čisář, Ondřej (2016): Social Movements in Political Science. In: della Porta, Donatella – Diani, Mario (eds.): *Oxford Handbook of Social Movements*. Oxford: Oxford University Press, s. 50–67.
- Čisář, Ondřej – Kubátová, Hana (2020): Proč potřebujeme sociální vědy? *Novinky.cz* [online], <<https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-esej-ondreje-cisare-a-hany-kubatove-proc-potrebujeme-socialni-vedy-40330126>>.
- Čisář, Ondřej – Stöckelová, Tereza (2014): Mezinárodní a veřejně relevantní. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 50, No. 5, s. 641–644.
- Čisář, Ondřej – Weisskircher, Manès (2021): Left-wing Social Movements between Strong European Identities and the Challenges of Transnational Activism. The Case of DiEM25. In: Blokker, Paul (ed.): *Imagining Europe. Transnational Contestation and Civic Populism*. London: Palgrave, s. 33–57, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-81369-7_2>.
- D Drašar, Pavel (2022): Diktát hrubých ukazatelů snižuje kvalitu výuky. *Chemické listy*, Vol. 116, s. 201–203, <<https://doi.org/10.54779/chl20220201>>.
- G Grundmann, Reiner (2016): Climate Change as a Wicked Social Problem. *Nature Geoscience*, Vol. 9, s. 562–563, <<https://doi.org/10.1038/ngeo2780>>.
- H Habermas, Jürgen (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt: Suhrkamp.
- J Jasanoff, Sheila – Simmet, Hilton R. (2017): No Funeral Bells: Public Reason in a Post-truth Age. *Social Studies of Science*, Vol. 47, No. 5, s. 751–770, <<https://doi.org/10.1177/0306312717731936>>.
- K King, Gary – Keohane, Robert O. – Verba, Sheila (1994): *Designing Social Inquiry: Scientific Inquiry in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press, <<https://doi.org/10.1515/9781400821211>>.
- Kymlicka, Will (2002): *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/hepl/9780198782742.003.0001>>.
- M McCann (2021): *Způsoby, jak se v praxi expertům podařilo stát se guruy na dané téma a získat zájem politiků a úředníků*. Výzkumná zpráva.
- McNabb, David E. (2004): *Research Methods for Political Science: Quantitative and Qualitative Methods*. New York: Sharpe.
- N Nowotny, Helga (2003): Democratizing Expertise and Socially Robust Knowledge. *Science and Public Policy*, Vol. 30, No. 3, s. 151–156, <<https://doi.org/10.3152/147154303781780461>>.
- P Potůček, Martin (2022): Stručná historie Rady pro výzkum, vývoj a inovace [online], <<https://vedavyzkum.cz/politika-vyzkumu-a-vyvoje/politika-vyzkumu-a-vyvoje/strucna-historie-rady-pro-vyzkum-vyvoj-a-inovace>>.

- S Shah, Hetan (2020): Global Problems Need Social Science. *Nature* 577, s. 295, <<https://doi.org/10.1038/d41586-020-00064-x>>.
- V Varkočková, Martina (2022): Vzdělávací funkce časopisu *Mezinárodní vztahy*. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 57, No. 4, s. 95–105.

NOTE

This contribution is a result of the project TL05000626 The Communication of Expertise as a Means of Strengthening Societal Resilience in the Postfactual Era supported by the Technology Agency of the Czech Republic.

AUTHOR BIOGRAPHY

Ondřej Čísař is Professor of Sociology at Charles University and also works as the editor-in-chief of the Czech edition of *Czech Sociological Review* at the Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic in Prague. His primary research interest is in protest, social movements, civil society, political mobilization and the future of democracy.